

SA's Leading Past Year

Exam Paper Portal

You have Downloaded, yet Another Great
Resource to assist you with your Studies 😊

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

**SA EXAM
PAPERS**

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDIYA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LUHUHI/THAFAMUHWE 2017

MEMORANDAMU

MARAGA: 80

Memorandamu uyu u na masiatari a 26.

TSIVHUDZO KHA VHATOLI/VHAMAKI

- Memorandumu uyu i tou vha tsumbandila fhedzi ya u thusa vhatoli/vhamaki.
- Memorandumu u tea u thoma wa dzulelwa dzulo nga vhothe vha kwameaho khathihi na phanele ya u linga musi u tola/maka hu sa athu u thoma.
- Phindulo dza vhalingiwa dzi tea u eliwa nga u angaredza zwi tshi tevhedza vhukoni/ndeme yazwo.

MAGA A U TOLA/MAKA

1. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzi fhiraho tshivhalo tsho tiwaho, kha vha make/tole fhedzi phindulo ya u thoma. (Mulingiwa ha tei u fhindula mbudziso ndapfu na mbudziso pfufhi u bva kha lushaka luthihi lwa bugu/liṁwalwa.)
2. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzothe nṅa u bva kha KHETHEKANYO YA A, (vhurendi ho randelwaho), kha vha make/tole phindulo mbili fhedzi dza u thoma.
3. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso ndapfu mbili kana mbudziso pfufhi mbili kha KHETHEKANYO dza B na C, kha vha make/tole ya u thoma vha litshe ya vhuvhili. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzothe nṅa, kha vha make/tole phindulo ya u thoma kha KHETHEKANYO iṁwe na iṁwe, tenda a vha o fhindula mbudziso nthihi pfufhi na nthihi ndapfu.
4. Arali mulingiwa a nga fhindula phindulo mbili hune ya u thoma ya vha yo khakhea ngeno ya vhuvhili i yone, kha vha make ya u thoma vha litshe ya vhuvhili.
5. Arali phindulo dzi songo nomboriwa nga ngona, kha vha make/tole vha tshi tevhedza memorandumu.
6. Arali vhukhaki ha mupeleto vhu tshi nga khakhisa ṭhalutshedzo, kha vha zwi make sa vhukhaki. Arali zwi sa khakhisi ṭhalutshedzo, kha vha make sa zwone.
7. *Mbudziso ndapfu/dza maanea:*
Arali maanea/phindulo ndapfu ya nga vha pfufhi kha tshivhalo tsha maipfi tsho tiwaho, vha songo ṅea ndatiso, ngauri o no ḍi dzula o ḍihaṭula ene mune. Arali phindulo ya lapfesa u fhirisa mpimo, kha vha sedzuluse/tole nga ho teaho nyimele nahone vha songe mutumba na vhatoli vhahulwane. Kha vha shumise rubriki dza u linga dzi re kha *Aphendikisi ya A na B* u tola maanea a vhalingiwa.

8. *Mbudziso pfufhi:*
Arali mulingiwa a songo shumisa zwidevhe musi o humbelwa uri a khouthu, **vha songo nea ndatiso.**
9. Kha **mbudziso dzo vuleaho (open-ended questions)**, hu songo avhelwa maraga kha EE/HAI, kana kha NDI A TENDA/A THI TENDI. Thikhedzo/Khwathisedzo/Thalutshedzo kha zwi vhe zwone zwi dzhielwaho nzhele kana zwi avhelwaho maraga.
10. Hu songo avhelwa maraga kha NDI NGOHO/A SI ZWONE kana NDI MBUNO/KUHUMBULELE KWAWE. Thikhedzo/Khwathisedzo/Thalutshedzo kha zwi vhe zwone zwi dzhielwaho nzhele kana zwi avhelwaho maraga.

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI (HO RANDELWAHO/VHONWAHO)**MBUDZISO YA 1 (MBUDZISO NDAPFU)****NELSON MANDELA – LR Ndlovu**

KHA VHADZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dzi avhelwe nga ndila yone:

- Maraga dza 7 ndi dza mbuno.
- Maraga dza 3 ndi dza luambo. Dzone dzi avhelwe nga ndila hei:
 - Maraga 3 arali mbuno dzi 6–7
 - Maraga 2 arali mbuno dzi 4–5
 - Maraga 1 arali mbuno dzi 0–3

Marangaphanda

Zwifanyiso zwa muhumbulo ndi mafurase/mafhungo/maipfi tshirendoni ane murendi a a shumisa uri muvhali a tshi vhala tshirendo zwi mu disele tshifanyiso muhumbuloni wawe zwa ita uri a mbo pfesesa zwine tshirendo tsha amba zwone.

Thalutshedzo ya tshirendo ndi zwine tshirendo tsha amba zwone. Thalutshedzo ya itshi tshirendo ndi ya thambulo ye Vho-Mandela vha tangana nayo u bva mabeboni avho, na musiki vha tshi hula u swika vha tshi vha murangaphanda.

Mbuno

- Kha vese ya u thoma murendi u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo tsha **lifanyamuthu** > '*Musi vundu la Qunu lo dihwala*', a tshi todou bvisela khagala thambulo ye mubebi wa Vho-Mandela vha vha vhe khayoy musiki vho vhfifha muvhilini.
- Kha vese ya vuvhili murendi u shumisa **lifanyisi** > '*Thumbu i tshi luma-luma sa ya mubvana mirini*', li sumbedzaho vhutungu ha u beba he mme a Vho-Mandela vha vha vhe khaho.
- Kha vese ya vhuraru murendi u shumisa **lifanyamuthu** > '*U swikela musiki li tshi tsa mirini nga dukaduka*', li bviselaho khagala u bebwa ha Vho-Mandela.
- Kha vese ya vhutano na ya vhurathi murendi u shumisa **zwiga** > '*mirenzhe na zwidavhula*', '*mirenzhe na mirombe*' zwine zwa vha mipfa, zwo imelaho vhutungu/zwivhaisi zwe Vho-Mandela vha tangana nazwo musiki vha tshi aluwa, vhe malisoni hu ndingedzo ya u bvisela khagala na u khwathisedza uri vho tambudzwa na u vhaiswa zwihulu u bva vhutukuni havho.
- Kha vese ya vhufumi u swika kha ya vhufumimbili murendi o shumisa **zwiga** > '*Tswane*', '*Robben Island*' '*Bantu Education*' zwo imelaho zwiimiswa zwe zwa shela mulenzhe kha u tambudza Vho-Mandela 'Tswane' yo imelaho muvhuso wa tshitlula, 'Robben Island na Bantu Education', zwothe ndi zwiimiswa zwe muvhuso wa tshitlula wa zwi shumisa u tambudza na u tsikeledza Vho-Mandela na vhanwe vhalwelambofholowo.

- Kha vese ya vhufumithanu na ya vhufumirathi murendi o shumisa **maedzamuthu** > *'Ngavhe Afrika Tshipembe li divhe', 'Ndi misi sa makumba lo tengenedza'*, zwi tshi amba uri Vho-Mandela vho vha vho tea vho farwa zwavhudi, zwino vhatambudzi vhavho a vho ngo zwi divha.
- Kha vese ya vhufumirathi na ya vhufumisumbe murendi o shumisa **mafanyisi** > *'Ndi misi sa makumba lo tengenedza', 'Sa lukhanda marumbini la nusa'*, u bvisela khagala uri Afrika Tshipembe arali li zwi divhe uri Vho-Mandela ndi murangaphanda wa vathu ndi musi li tshi do vha lo vha fara zwavhudi, lo vha vhavhalela.
- Kha vese ya vhufumimalo murendi o shumisa **liedzamuthu** > *'Li tshi alusa phangami ya lushaka'*, u sumbedza uri Vho-Mandela ndi murangaphanda wa lushaka o khetheaho. Ipfi *'phangami'* ndi **limetafore** u ombedzela uri Vho-Mandela ndi murangaphanda wa vathu vhothe.
- Kha vese ya vhufumitane murendi o shumisa **limetafore** > *'Nelson Mandela tshithavhelo tsha ngozwi ntswu'*, a tshi toda u bvisela khagala uri Vho-Mandela ndi mulweli wa vathu vharema.

Magumo

Murendi o kona u shumisa zwifanyiso zwa muhumbulo kha u tutuwedza kubveledzele kwa thalutshedzo ya tshirendo itshi.

[10]

MBUDZISO YA 2: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

VHO EDEDZWA HAYANI – W Silidi

- 2.1 Ipfi 'mvula' li bvisela khagala zwithu zwothe zwine zwa bveledza/disa lufu sa khombo/vhulwadze, muthu a mbo fhelelwa nga vhutshilo lwa tshothe.√√ (2)
- 2.2 Ndi thouni ya u vhaaisala na u pfa vhutungu lune zwa ita na u lidza vathu.√√ (2)
- 2.3 Ndi mutevhetsindo wa u ongolowa ngauri zwine ndima iyi ya khou amba zwone a zwi takadzi, zwi a vhaaisa ngauri hu khou sumbedzwa uri muthu a vhuya a fa a vhulungwa ha vhuyi, o tuwa tshothe.√√ (2)
- 2.4 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri muthu muiwe na muiwe u do fa a vhulungwa.√√ (2)
- 2.5 Ku a fana na kwa murendi, ngauri rothe ri do lovha, mbulungo dzashu dzi do dzudzanywa nga vho salaho.√√ (2)

[10]

MBUDZISO YA 3 (MBUDZISO PFUFHI)**DWADZE TSHIFU – T Makhado**

- 3.1 Zwi khou sumbedza uri nyimele ine murendi a vha khayo i lidza na mme mubebi.√√ (2)
- 3.2 Ndi lifanyamuthu ngauri marambo ha tshenuwi hu tshenuwa muthu.√√ (2)
- 3.3 Mutaladzi /Vese iyi i sumbedza uri murendi o no vha kha nyimele ine a nga lovha tshifhinga tshiniwe na tshiniwe/o no vha tsini na u lovha.√√ (2)
- 3.4 Ndi khesura. Ndi u itela uri muvhali/murendi a kone u awelanyana/ imanyana uri a kone u bvela phanda hafhu na u vhala/rendera ndivho i ya u tumanya mihumbulo mivhili i lunzhedzanaho. √√ (2)
- 3.5 Ee.
Ngauri kanzhi musu muthu a tshi lwala hovhu vhulwadze na vhathu vhane vha vha tsini nae, sa mashaka na thama dzawe, vha a thoma u tutshela kule nae sa vhane vha shavha u pfikiselwa uho vhulwadze.√√

KANA

Hai.

A si vhothe mashaka na dzikhonani vhane musu muwe wavho a tshi lwala vha mu shavha/ho na vhathu vhane vha lwala leneli dwadze fhedzi a vho ngo taliwa nga khonani na vha havho. √√

(2)
[10]

MBUDZISO YA 4 (MBUDZISO PFUFHI)**U VHA THANYELE – D Nephalama**

- 4.1 Mitaladzi iyi i bvisela khagala uri hu na vhathu vhane vha ita muthu tsilu vha nga vha a mu funa ngeno vha tshi fhedza vho mu tshinyadza.√ √ (2)
- 4.2 Ipfi 'mutwa' li khwathisedza uri vhaiwe vhathu vhane vha tea u thanyeliwa ndi avho vhane vha fheya/tshinyadza muthu vho dzumbama sa zwine mutwa wa ita musu u tshi muha tshithu tsha vhuya tsha tou tahala/fhelela.√√ (2)
- 4.3 Muhumbulo muhulwane u bveledzwaho nga iyi raimi ndi wa u nea thuthuwedzo na uri ri si hangwe uri ri fanela u talifhela vhathu vhane vha nga ri wedza khomboni.√√ (2)

4.4 Murendi o dinalea √ nga zwiito zwa vhathu vhane vha funa muthu lwa muhoyo, a vhuya a fanyisa izwo zwiito na zwa tshivhimbili/muloi wa munna.√ (2)

4.5 Ee.
Ndi a tendelana na murendi ngauri muthu u tea u thanyela vhathu vha mu itaho tshidahela, vhane vha mu funa lwa muhoyo ngauri zwa sa ralo u do dzulela u tambula tshifhinga tshothe.√√ (2)

NA

VHURENDI VHU SONGO RANDELWAHO/VHONWAHO (HA KHOMBEKHOMBE)

MBUDZISO YA 5: VHURENDI (MBUDZISO PFUFHI)

MAVHIDANI – WMR Sigwavhulimu

5.1 Ipfi 'tovhowa' li bvisela khagala u sa tsha vha na fulufhelo la tshine wa nga ita.√ (1)

5.2 Murendi u toda u sumbedza uri vha khou lila lwa u sa tavha mikosi, vho bonya na mato; zwi vhonele nga mitodzi ine ya khou sokou elela fhedzi/vha khou sokou dzida mitodzi i tshi ela nga yothe.√√ (2)

5.3 Tshitanza tsha vhuṇa tshi bvisela khagala pheisi/nyeṇelo i ongolowaho ngauri vhathu vha kha nyimele i sa takadzi ya u vhulunga muṇwengavho zwine a si zwithu zwavhudi/a zwi takadzi/zwi a vhavha/Vhathu vha pfa vhuṭungu ngauri vha khou vhulunga mufunwa wavho o lovhaho.√√ (2)

5.4 Muhumbulo muhulwane ndi wa u tana u vhaṣala/pfa vhuṭungu hune vhathu vha vha khaho nge vha divha uri a hu na hune vha nga wana thandululo ya mbudziso dzine vha vha nadzo.√√ (2)

5.5 Hai.
Murendi afha u tana lufu sa tshithu tshi ofhisaho, u vunda vhathu nungo musi a tshi vho sumbedza uri vha a 'tovhowa' nahone a vha divhi na hune lufu lwa bva vhunga i 'thai' i si na mubuletshedzi. Murendi ha koni u khwathisa vhathu, u tou ita uri vha ofhe lufu lwa tshothe.√√√

[Kana zwiṇwevho zwi pfalaho.] (3)

[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YAA: 30

KHETHEKANYO YA B: NGANEA**MBUDZISO YA 6 (MBUDZISO NDAPFU)*****TSHI DO LILWA* – NE Phaswana**

KHA VHADZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2

Marangaphanda

Muhumbulo muhulwane ndi mutodo/niwongo wa bugu wo faredzaho milaedza ine muniwali a tama u i netshedza vhavhali uri hu vhe na zwine vha guda nga mafhungo a bugu yeneyo. Muhumbulo muhulwane ndi wa uri vhathu vha tea u tutshela kule na vhuhovheleli ha zwine vha si kone u zwi swikelela na vhugevhenga ngauri zwi dzhenisa muthu khakhathini.

Mbuno

- Vhuhovheleli na u funesa zwithu nga Vho-Emeli zwo vhangela muta wa ha Nethulwe zwikolodo zwinzhi zwe vha vha vha tshi kundelwa u zwi badela.
- Thundu dza muta wa ha Nethulwe dzo todou rengiswa nga okisheni nga u dalelwa nga zwikolodo.
- Vho-Emeli vha isa vhana vhavho zwikoloni zwa kule nahone zwi no dura ngeno vha si na tshelede ya u vha badelela.
- Vho-Emeli vha ya mavhengeleni vha koloda thundu dzi no dura vha balelwa u dzi badela.
- Vho-Luvhone vha litsha mushumo nga hone u dalelwa nga zwikolodo zwo vhangwaho nga Vho-Emeli.
- U lingedza u tandulula thaidzo, Vho-Luvhone na Vho-Emeli vha didzhenisa kha zwa vhugevhenga.
- Vho-Emeli vha rengisa mbanzhe ngei yunivesithi ya Venda, ngeno Vho-Luvhone vha tshi reila zwigevhenga musi zwi tshi khou pwasha dzibannga na u tswa, vha tshi itela u lifha zwikolodo na u hovhelela vhutshilo ha ntha.

- Vho-Emeli vho do farelwa u rengisa mbanzhe, ngeno Vho-Luvhone vho fhedza vho farelwa vhugevhenga nge Dzhalagoma a vha ambulula o no vha thanzi ya muvhuso.

Magumo

Muniwali o kona u bveledza muhumbulo muhulwane ngauri vuhovheleli ha vha muta wa ha Nethulwe ho fhedza ho vha dzhenisa khakhathini.

[25]

TSHI DO LILWA – NE Phaswana

MBUDZISO YA 7 (MBUDZISO PFUFHI)

- 7.1 Dzhalagoma ndi ligevhenga lihulu, fhedzi madzuloni a uri ri vhone a tshi tendela muhumbulo wa u vhulaha riwana/lutshetshe, ene u lwela uri lutshetshe ulwo lu tsireledzee/vhulungee. (2)
- 7.2 A sumbedza Dzhalagoma a muthu a sa ofhi/ Muthu wa mbilu ya u pfela vhutungu/ Muthu wa u tshila nga vhugevhenga/U tswa. (2)
- [Zwivhili fhedzi zwi tendiseaho/pfalaho.] (2)
- 7.3 Magumoni a bugu Dzhalagoma we a vha e tshigevhenga o mbo di shanduka a dzheriwa nga muya mukhethwa a vho bulula mafhungo othe e a fhedza o farisa Vho-Luvhone nga mapholisa/mbilu yawe thethe/ya u vhavhalela i dovha ya divhonadza a tshi dzhenwa nga fhungo la Mudzimu ngei kerekeni. (2)
- 7.4 Ri pfela vhutungu vhabebi vha lutshetshe ulwu, khathihi na u lila navho kha u hambokwa havho.

KANA

- Nyanyuwo ndi ya dakalo-tshililo vhunga ula riwana we ra ofha uri a nga fa nga ndala na dora u fhedza o wanala. (2)
- 7.5 Kutshilele kwa vuhovheleli na u funesa zwithu zwavhudi nga Vho-Emeli zwi luka mambule a u fasha Vho-Luvhone uri vha diwane vho no didzhenisa kha vhugevhenga. (2)
- 7.6 Ndivho ya muniwali ndi ya uri munna sa thoho ya mudi, a sa khwatha a kaidza musi zwithu zwi tshi khakhea, u do fhedza o no dzhenisa khakhathini na mudi wothe. Ri zwi vhona nga Vho-Luvhone musi vha sa kaidzi Vho-Emeli kha zwiito zwavho, vha fhedza vho dzhenisa khakhathini. (2)

- 7.7 Vho-Luvhone na khonani dzavho vho fhedza vho farwa nangoho, izwi zwa mbo khwathisedza zwe gurannḁa ya amba.√√ (2)
- 7.8 Khudano iyi i ri ḁisela muhumbulo wa uri Vho-Potgieter Jacobus vha tshee vho ḁala muya wa tshiḁalula wa u sa funa vharema.√√ (2)
- 7.9 Mulaedza ndi wa uri vhathu vha songo funesa zwithu zwine vha sa kone u zwi swikelela ngauri zwi ḁo vha dzhenisa zwikolodoni vha fhedza vha tshi vho tswa vha farwa nga mapholisa.√/ Ri zwi vhona nga Vho-Emeli na Vho-Luvhone vha tshi ḁidzhenisa kha zwa vhugevhenga nga ḁwambo wa zwikolodo.√√ (3)
- 7.10 Ee.
Zwi a tendisea, naho Dzhalagoma e tshigevhenga mbilu ya u pfela vhuḁungu u tshe nayo.√√

KANA

Hai.

A zwi tendisei, ngauri sa muthu wa mbilu ya tshiḁuhu, wa u vhaisa vhaḁwe vhathu, u zwi kona hani u khathutshela ḁwana ḁgeno a tshi khou vhaisa vhabebi vhawe.√√ (2)

- 7.11
- Ndo vha ndi tshi nga vha eletshedza uri kha vha dzule fhasi na mufumakadzi wavho Vho-Emeli vha kaidzane.√
 - Ndo vha ndi tshi ḁo vha eletshedza uri kha vha fhungudze zwikolodo nga zwiḁuku nga zwiḁuku vha ḁo fhedza.√
 - Ndo vha ndi tshi ḁo vha vhudza uri vha songo tsha renga zwithu nga tshikolodo.√
 - Ndo vha ndi tshi ḁo vha eletshedza uri vha songo litsha mushumo uri vha kone u badela zwikolodo.√

[Zwiraru fhedzi na zwiḁwe zwi pfalaho.]

(3)
[25]

BULAYO LO TALIFHAHO – AW Magau**MBUDZISO YA 8 (MBUDZISO NDAPFU)**

KHA VHADZHIELE NZHELE: Vha shumise adendumu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2

Marangaphanda

Muhumbulo muhulwane ndi mutodo wa bugu wo faredzaho milaedza ine muniwali a tama u i netshedza vhavhali u ri hu vhe na zwine vha guda nga mafhungo a bugu yeneyo. Muhumbulo muhulwane ndi wa uri vivho, vhumbulu na u fhetana a si zwavhudi. Na zwa uri muthu ha tei u vhambela muniwe maano mavhi ngauri zwi fhedza zwo fasha ene mune.

Mbuno

- Vho-Mandiwana, Vho-Mukhotho na Vho-Mamidze vha didzhenisa kha u lukela Vho-Lugisani maano mavhi a u vha tshinya dzina, zwa fhedza zwo vhaisa vhone vha.
- Vho-Mandiwana na thama dzavho vha luka maano a u bvisa Vho-Lugisani khoroni na shangoni nga ndila yo talifhaho.
- Vha fhet Vho-Lugisani nga u amba na vhamusanda uri Vho-Lugisani vha pfuluselwe Dovhoni u bveledza shango.
- Vho-Mamidze vha niwala vhurifhi vha tshi diita u nga ndi vhone Vho-Lugisani, ha u vhang vuhosi ha Dovhoni, ngeno hu vivho nga avha vhakalaha.
- Vhamusanda vho sinyuwa zwihulu musi vha tshi tangedza vhurifhi uho vha humbula u pandela/shakulisa Vho-Lugisani shangoni lavho.
- Vho-Lugisani vho fhedza vho vhulahelwa na niwana wavho nga tombo nga Tshambenga na khonani dzawe i ndila ya u vha vhaisa.
- Tshambenga o mbo di farwa a ambulula tshiphiri tsha uri muniwali wa vhurifhi ndi Vho-Mamidze na khonani dzavho.
- Vho-Mamidze, Vho-Mandiwana na Vho-Mukhotho vho fhedza vho pandelwa na u farwa, ngeno Vho-Lugisani vho vhumbiwa vuhosi ha la Dovhoni.

Magumo

Muniwali o kona u bveledza muhumbulo muhulwane wa uri muthu a lukela muniwe maano mavhi a fhedza o fasha ene mune, sa zwe Vho-Mamidze na khonani dzavho zwa bvelela khavho.

[25]

MBUDZISO YA 9: *BULAYO LO TALIFHAHO* – MBUDZISO PFUFHI

- 9.1 Vho tewa nga u vha vhalutanyi ngauri vha dzulela u vhambela Vho-Lugisani maano mavhi vha tshi itela uri vha lwe na Vho-Thovhele Vho-Mphaga khathihi na vhathu vhothe nga u angaredza.√√ (2)
- 9.2 Vho-Mamidze ndi muthu a sa fulufhedzeiho/ndi mudzia tshimbevha/vhukwila/mazwifhi/u tshinya vhathu madzina/muthu a re na vivho.√√ (2)
- 9.3 Maano mavhi e Vho-Mamidze na khonani dzavho vha vha vha tshi khou a lukela Vho-Lugisani o fhedza o fasha vhone vhane vha fhedza vho pandelwa nga vhamusanda Vho-Mphaga shangoni lavho. √√ (2)
- 9.4 Vho-Mamidze a vha takaleli/vha vhenga Vho-Lugisani/a vha tami u vhona na mvelaphanda ine vha khou itela shango.√√ (2)
- 9.5 U vha havho vharangaphanda vha khoro khulwane ya Mphagane, na u funa u tshimbidza milandu nga ndila ya vhundiandia, ndi wone mudzi u simulaho vengo, vhutshivha na vhumbulu kha Vho-Lugisani munna wa ngoho na u funa mvelaphanda.√√ (2)
- 9.6 Ndivho ya muniwali ndi ya uri arali muthu a tshila a tshi fulufhedzea nahone e kha ngoho u a bvelela.√/Ri zwi vhona nga Vho-Lugisani vhe vha pomokwa mazwifhi othe, fhedzi a zwo ngo vha kwama ngauri vho vha muthu wa ngoho.√√ (3)
- 9.7 Vho-Mphaga ndi muthu ane u na vhutudzetudze ha u sokou tangedza mafhungo ane a vhudzwa ngeno vha songo a sedzulusa,√/zwenezwo zwi ita uri vha tode u thatha na u thuntsha Vho-Lugisani ngeno zwi zwickwekwe zwa Vho-Mamidze na khonani dzavho.√ (2)
- 9.8 Khudano iyi i ri disela muhumbulo wa uri Vho-Mamidze ndi tsumbo ya uri a si vhothe vhafunzi vhane vha tshilela ngoho ine Mudzimu a i funa nahone vhafunzi vho raliho vha khombo zwitshavhani zwashu, ngauralo ri tea u vha thanyela.√√ (2)

9.9 Ndi u sumbedza uri vhumbulu, vivho, tshiṭuhu na vhutshivha a zwi nga lali zwo kunda vhulenda, ngoho na lukuna.√Izwi ri zwi vhona nge Vho-Mamidze na khonani dzavho dza vhumbulu, vhutshivha na vivho zwe vha itela Vho-Lugisani zwi tshi fhedza zwo vhaisa vhone vhaṇe, ngeno Vho-Lugisani vho fhedza vho pembelaṭamba kha masamba oṭhe e vha newa.√√ (3)

9.10 Hai.
A zwi tendisei, ngauri Vho-Mamidze ndi vhone vhe vha luka tshikwekwe tsha uri Vho-Lugisani vha pfuluswe.√√

KANA

Ee.

Zwi a tendisea, ngauri sa mufunzi o ambaraho mukumba wa phele vha tea u rabelela vathu vhoṭhe hu si na khethululo, naho khavho yo vha i tshi tou vha swiswi mmbadise.√√ (2)

- 9.11 - Ndo vha ndi tshi nga vha eletshedza uri vha tshile vhe kha ngoho, vha litshe mazwifhi.√
 - Ndo vha ndi tshi nga vha vhudza uri matshilele avho ha anani na zwine Bivhili ya amba. √
 - Ndo vha ndi tshi nga vha eletshedza uri vha litshe vivho.√
 - Ndo vha ndi tshi nga vha vhudza uri vha gude u hangwela.√

[Na zwiṇwe zwi pfalaho, zwiraru fhedzi.] (3)
[25]

MAFELADAMBWA – NE Sigogo

MBUDZISO YA 10 (MBUDZISO NDAPFU)

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2

Marangaphanda

Muhumbulo muhulwane ndi mutodo wa bugu wo faredzaho milaedza ine muniwali a tama u i netshedza vhavhali u ri hu vhe na zwine vha guda nga mafhungo a bugu yeneyo. Muhumbulo muhulwane ndi wa vhutendatenda kha zwa vhuloi. Muthu ha tei u sokou dzhenelela/u welawela mafhungo ane a sa a divhe ngauri zwi a fhedza zwo mu dzhenisa khakhathini.

Mbuno

- Ri zwi vhona musi Mawela a tshi dzhenelela kha mafhungo a uri Vho-Maemu ndi muloi ngeno o tou pfa Vho-Matodzi na Vho-Sara vha tshi khou amba ene a tshi khou fhira.
- Vho-Matodzi vha didzhenisa kha mafhungo a muta wa khaladzi avho Vho-Ramasunzi zwe zwa fhedza zwo tutuwedza Mawela u didzhenisa kha vhutendatenda ha zwa vhuloi.
- Vho-Sara vha tenda mazwifhi e vha vhudzwa nga Vho-Matodzi a u ri Vho-Maemu ndi muloi.
- Mawela u tenda zwauri saga le la vha lo hwala mmbwa yo faho a si mmbwa ndi phele ya Vho-Maemu ya u mu gadisa vhusiku.
- Mawela u todela Vho-Maemu makhomurethe uri vha mu thuse kha u vha fhisedzela ngomu nduni na vha muta wavho.
- U dodoma vhusiku na tshigubu tsha pitirolo a tshi toda u fhisedzela Vho-Maemu na vha muta wavho ngomu nduni.
- Mawela u fhedza o farwa nga mapholisa, a gwevhelwa u dzula dzhele minwaha ya 22.

Magumo

Muniwali o kona u ri bveledzela muhumbulo muhulwane wa uri vhutendatenda kha zwa vhuloi na u sokou didzhenisa kha mafhungo a sa u kwami zwi a fhedza zwo u dzhenisa khomboni.

[25]

MBUDZISO YA 11: *MAFELADAMBWA* – MBUDZISO PFUFHI

- 11.1 Ndi u dzhia tsheo ya u todou vhulaha vhathu vha si na mulandu nga mafhungo a si na vhumanzi.√ Izwi ri zwi vhona nga ha musi Mawela a tshi todou vhulaha vha ha Lialama nga nwanbo wa mafhungo ane a si na vhumanzi ho khwathisedzwaho.√ (2)
- 11.2 Vho-Ramasunzi ndi muthu wa mvumbo yo dzikaho/vha si na khakhathi na muthu/Muthu a sa tavhanyi u fhela mbilu/Muthu a sa dzhiwidzhiwi nga zwithu/a sa vhuswi nga mbiti.√√ (2)

- 11.3 A na vhubumani ngauri Mawela o fhedza o farwa a sengiswa, a waniwa mulandu a gwevhiwa minwaha ya fumbilimbili.✓✓ (2)
- 11.4 Vho-Muzila vha vhona Vho-Ramasunzi sa muthu a si na ndavha na zwine vhadzulapo vhaiwe vha ita/Muthu a sa dzhieli zwithu ntha.✓✓ (2)
- 11.5 Vho-Ramasunzi ndi munna wa kereke a sa tendiho kha zwa vhuloi/Naho khaladzi avho a tshi khou vha vhudza nga hazwo a vho ngo zwi tenda, zwenezwo zwa ita uri naho Mawela a na thaidzo ya zwa u loiwa a sa vha vhudze, zwino vha vho tou mangadzwa nga nyimele heyi.✓✓ (2)
- 11.6 Vho thusedza uri tshiphiri tshi bvele khagala. Munwali u khou todou u sumbedza uri ngoho a i kundwi nga mazwifhi.✓ Ri zwi vhona musi Vho-Sedzani vha tshi bvisela ngoho khagala ya uri saga le la vha lo hakwa nga goloi ya Vho-Ramasunzi lo vha li na mmbwa yo faho, hu si phele.✓✓ (3)
- 11.7 Vho-Matodzi ndi mukegulu wa nyofho/A tendaho kha dzianga/Wa u lutanya,✓ zwenezwo zwo ita uri vha fhedze vho lutanya Vho-Sara na khonani yavho Vho-Maemu vha tshi ri vha a lowa.✓ (2)
- 11.8 Khudano iyi i thusa u bvisela khagala uri zwitshavhani zwashu hu na vhatu vhane vha tshivha mvelaphanda ya vhana vha vhaiwe, ngauralo vha a tutuwedza uri matshudeni a ngaho Mawela vha khakhisee kha pfunzo dzavho.✓✓ (2)
- 11.9 Muthu ha tei u sokou dzhenelela kha mafhungo ane a sa a divhe.✓ Ri zwi vhona musi Mawela a tshi ri u khou loiwa nga Vho-Maemu ngeno a si na vhubanzi a tshi khou tou humbulela/Vhutendatenda kha zwa vhuloi na dzianga zwi a lutanya vhatu na u vusa vilili zwitshavhani.✓✓ (3)
- 11.10 Ee.
Zwi a tendisea ngauri musalauno arali vhatu vho dinalea vha a fhisa midzi ya vhatu vhane vha vha humbulela uri ndi vhaloi.✓✓

KANA

Hai.

A zwi tendisei ngauri arali vhatu vhe dzikhonani kana vhadzulatsini, vha sa pfesesani vha tea u dzula fhasi mafhungo a dzudzanyiswa.✓✓

[Na zwiwevho zwi pfalaho.] (2)

- 11.11 - Ndo vha ndi tshi nga mu eletshedza uri kha litshe zwa vhutendatenda kha zwa vhuloi na dziṅanga.✓
- Ndo vha ndi tshi nga mu eletshedza uri kha litshe u dzhenelela kha mafhungo a sa a divhi.✓
- Ndo vha ndi tshi nga mu eletshedza uri kha dzhene tshikolo a litshe dzikhakhathi.✓
- Ndo vha ndi tshi do mu vhudza uri kha dzule fhasi na Vho-Maemu na Vho-Sara uri mafhungo haya a ambiwe.✓

[Na zwiṅwe zwi pfalaho zwiraru fhedzi.]

(3)
[25]

KANA

FOLUKUḼOO

KHUVHANGANYO YA FOLUKUḼOO – RV Tshikovhi

MBUDZISO YA 12: *KHUVHANGANYO YA FOLUKUḼOO* – MBUDZISO NDAPFU

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2

ZWIBVELEDZWA ZWA D, E NA F – LUNGANO, VHURENDI HA SIALALA NA MAAMBELE A SIALALA

Marangaphanda

Muhumbulo muhulwane kha maṅwalwa a sialala ndi zwine muanetsheli a tama ri tshi guda zwone. Afha muṅwali u shumisa lungano, tshirendo tsha sialala na maambe a sialala u tsivhudza vhavhali uri vuhaga na vhuṭali zwi a thusa kha u dilamulela na u wana gundo kha maswina musi zwo vhiṭha, nahone wa maanda u konwa nga vhuṭali.

Mbuno**Lungano**

- Vhana vha dzhena khakhathini nga u sa fara ndila ye vha laedzwa.
- Luvhuda lu shumisa vhutali kha u thusa vhana uri vha si liwe nga phukha.
- Luvhuda lu shumisa vhutali kha uri lu si vhulawe nga dziinwe phukha.
- Luvhuda lwo shumisa vhutali nga u lwa fukedza dziinwe phukha mulindini.
- Vhana vho swika vho tsiredzea ha vhabebi vhavho nga vhutali ha muvhuda.

Tshikhodo

- Phiriphiri Tshivhase o shumisa vhuhaga kha u thutha na u fhisa midzi ya maswina awe.
- Phiriphiri Tshivhase e nndwani o vha a tshi difunga uri a kunde maswina o dikhudisa nga muri.

Mirero

- Muthu u fanela u talifha, a dilwela a litsha vhulenda ngauri vhu a vhulahisa.
- Muthu a tshi lwa na muthu a songo mu tevhela na hayani ngauri a nga vho vusa nungo a vho u huvhadza.
- Hu tshi itwa tshithu hu si na murangaphanda a tshi bveleli.

Maambele

- Muthu a tshi ita tshithu u tea u ita nga nungo dzotha.
- Muthu u fanela u thanyela vhathu vhane vha nga mu vhaisa e henefho.
- Muthu a tshi toda uri tshithu tshawe tshi bvelele u tea u pika a sa ofhi.

Magumo

Muniwali o kona u shumisa maiwalwa a sialala u tsivhudza na u nea vhathu vhutali ha uri vha fanela u dilwela vho tou difunga, nahone wa maanda u konwa nga vhutali. Afha ho shumiswa lungano, tshikhodo na maambele a sialala u bveledza izwo.

[25]

MBUDZISO YA 13: *KHUVHANGANYO YA FOLUKUḶOO* – MBUDZISO PFUFHI

TSHIBVELEDZWA TSHA G – LUNGANO

- 13.1 Tshe tsha vhangha khudano vhukati ha Makhado na vhatshena ndi musi vhathu vhawe vha si tsha mu luvha vha tshi vho luvha vhatshena/O vhilaedzwa nga u ofha uri vhatshena vha do mu dzhiela shango.√√ (2)
- 13.2 Manetsheli u tana tshipida tsha mathomele, ngauri ndi hone he Makhado a thoma hone u vha khosi ya Vhavenda.√√ (2)

- 13.3 Makhado u t̃anwa e khosi ya tshit̃uhu nge a vhulaha vhatshena/Makhado u vhonadzwa e khosi yo d̃alaho t̃shimbevha nge a tshot̃ela vhatshena vha songo humbula/Makhado u t̃aniwa e khosi ine ya kona u lwa vhusiku fhedzi/U t̃anwa sa khosi ya ṽhuhali a sa tendi shango l̃awe l̃i tshi dzhiwa nga vhatshena/mavhuru.√√
[Zwivhili zwi pfalaho.] (2)
- 13.4 Mathakheshandwa a vhonala musi vhatshena vha tshi tshot̃helwa vhusiku vha vhulawa vha songo humbula, ngeno vha tshi d̃ivha uri vha na vhushaka havhudi na Vhavenda. √√ (2)
- 13.5 Mulaedza ndi wa uri muthu a songo fulufhela muthu tshot̃he ngauri a nga mu vutshela a mu vhulaha/Muthu a songo tenda shango l̃i tshi dzhiwa nga vhatshena nga vhufhura.√√ (2)
- 13.6 Dzina ili l̃i edza zwiito kana maitele a Makhado a u lwa vhusiku a tshi kunda mavhuru.√√ (2)
- 13.7 Ee.
Zwi a t̃anganedzea, ngauri vhatshena vho vha vha tshi vho ita uri Vhavenda vha si tsha mu luvha, tshavho vha tshi vho t̃oda hu tshi luvhiwa vhone na u tswa shango l̃avho.√√

KANA

Hai.

A zwi t̃anganedzei, ngauri vhatshena vho vha vhe na vhushaka havhudi na Vhavenda vha tshi vha fha mishumo na u vha ñea na zwigidi. (2)
[15]

TSHIBVELEDZWA TSHA H – TSHIKHODO

- 13.8 Ipfi 'ahee' l̃i khou tsivhudza Rammbuda uri a t̃alifhele maswina ane a khou t̃oda u mu tshot̃ela/Li khou khod̃edzela khosi Rammbuda na u mu fhululedza kha vuhosi hawe.√√ (2)
- 13.9 Murendi u t̃oda u bvisela khagala uri Rammbuda o vha a tshi gidima nga maanda.√√ (2)
- 13.10 Mulaedza ndi wa uri khosi i tea u vha na vuhali na vhuṭali ha u kona d̃ilwela na u tsireledza vathu na shango.√√ (2)

- 13.11 Tshibvedzwa tsha D tshi tana Makhado e khosi ya Vhavenda ngeno tsha E tshi tshi tana Rammbuda e khosi ya vha ha Rammbuda. Vhothe vha sumbedzwa vhe mahosi a vhuhali ndwani/Vhuvhili hazwo zwi amba nga ha mahosi a vhuhali na vhuṭali, vha lwelaho u tsireledza shango lavho.√√

[Na zwiṇwe zwi pfalaho.]

(2)

- 13.12 Ee.
Ndi a tendelana nawo, muthu arali zwa mu vhifhela u a difunga a shumisa ndila iṇwe na iṇwe ya u dipilela musi e khomboni.√√

KANA

Hai.

A thi tendelani nazwo, ngauri makumbe a nga thukhuwa muthu a wa a lovha, zwi a ofhisa u zwi ita hezwo.√√

[Kana zwiṇwevho zwi pfalaho.]

(2)

[10]

TḐHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA**MBUDZISO YA 14: MBUDZISO NDAPFU*****HA U TSA NDI HA U GONYA: MUTSHUTSHU – LL Mafenya***

KHA VHADZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1 – 3 u wana maraga 2

Marangaphanda

Khudano ndi u hanedzana/fhambana ha mihumbulo vhukati ha vhabvumbedzwa kana mubvumbedzwa ene mune/u sa andana ha vhatambi nga mihumbulo, maipfi na nga zwiito zwavho. Kha ino dirama khudano i vhonala vhukati ha Ntshavheni na vhaŋwe vhabvumbedzwa.

Mutumbu

- Khudano i simuwa vhukati ha Ntshavheni na Steve nge a vhudza Ntshavheni uri u langwa nga musadzi.
- Khudano i vha hone vhukati ha tshigwada tshi imaho na Ntshavheni na tshi imaho na Steve zwi tshi vhangwa nga vivho line Steve a vha nalo kha vhanna vho malaho vhafumakadzi vho funzeaho.
- Khudano vhukati ha Ntshavheni na mufumakadzi wawe Alice musa Ntshavheni a tshi hanela Alice a tshi ya khosoni ya zwa mushumoni wawe ngei Transkei.
- Khudano ya nga ngomu i vha hone kha Ntshavheni musa a tshi vho thoma u tima-tima mufumakadzi wawe nga murahu ha zwe khonani dzawe dza mu vhudza zwone.
- Khudano i vha hone musa Ntshavheni a tshi rwa musadzi wawe Alice a tshi mu pomoka uri u khou andana na Tsanyane Matibe.
- Ntshavheni u pomoka Tsanyane Matibe uri u khou andana na mufumakadzi wawe Alice, zwa mbo ita uri hu vhe na khudano vhukati havho.
- Khudano i vha hone musa Funzani a tshi senwa nga Ntshavheni a tshi mu semela u mu kaidza nge a vha a tshi khou rwa musadzi wawe nga mafhungo ane ha na vhumanzi nao.

Magumo

Muniwali wa ino dirama o kona u bveledza khudano ngauri o shumisa Ntshavheni kha u tutuwedza khudano vhukati hawe na vhañwe vhabvumbedzwa.

[25]

KANA**MBUDZISO YA 15: MBUDZISO PFUFHI*****HA U TSA NDI HA U GONYA: KANI HA VHA TOU DILWELA***

- 15.1 Mufhindulano u tana vhudipfi ha vhathu vho dinaleaho/sinyuswaho nga zwiito zwa Muzila.√ Izwi ri zwi pfa musu Vho-Thithoniwi na vhañwe ngavho vha tshi kulumedzana u yo vhulaha Muzila.√ (2)
- 15.2 Vho-Thithoniwi vho taniwa sa mutambi wa muhaga/a sa ofhi ane a lwela pfanelo dzawe na dza vhañwe vhathu/Muthu a sa thonifhi milayo ya shango.√√ (2)
- 15.3 Hu khou taniwa tshifhinga tsha zwino hune musu vhathu vho sinyuswa vha dzhia mulayo vha u vhea zwandani zwavho/Ndi tshifhinga tsha zwino hune vhathu vha vho divha na u kona u imelela pfanelo dzavho.√√ (2)
- 15.4 Aironi ya dirama i khou vha hone musu Muzila a sa divhi zwine a khou ya u tangana nazwo ngeno vhañaleli vha tshi divha zwine zwa khou ya u bevelela khae. √√ (2)
- 15.5 Muvhuso u vhonele wo dala mbavhalelo ngauri u fara vhathu u tshi vha vula vha na milandu ngeno vhafumakadzi vha tshi vhonele vhe na tshituhu ngauri vha fara muthu o tshinyaho vha rwela u vhulaha.√√ (2)
- 15.6 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri vhanna kha vha litshe u tambudza vhafumakadzi ngauri vha do dinalea vha dzhia mulayo vha u vhea zwandani zwavho/Muvhuso kha u dzhie maga o teaho kha vho tshinyaho vhathu vha sa athu dzhia mulayo vha u vhea zwandani zwavho.√ Vhafumakadzi vho dzhia mulayo vha u vhea zwandani zwavho vho netiswa nga u tambudzwa nga vhanna vha no farwa vha sa dzule dzhele.√√ (3)
- 15.7 A thusedza u sumbedza uri Muzila u khou ya u rwiwa nga ndila ya u sa londa/nga maanda, lune na u vhulawa a nga vhulawa.√√ (2)
- 15.8 Muniwali o kona u bvisela khagala zwauri Muzila o fhedza o farwa, a rwiwa na u hwamukanywa nga zwiambaro sa zwe vhañ vhafumakadzi vha vha vho zwi pulana; ha vha u sudzuluwa na u sielisana ha nyito musu zwiwo zwi tshi tandulukana.√√√ (3)

15.9 I tana vhudipfi ha u dinalea lune vha vho humbula u dzhia mulayo vha u vhea zwandani zwavho.√√ (2)

15.10 Ee.
I a tangedzea ngauri mulayo wo kundelwa u tandulula thaidzo ya u shengedzwa ha vhana na vhafumakadzi lwa vhudzekani.√√

KANA

Hai.

A i tangedzei ngauri vhathu a vha tei u dzhia mulayo vha u vhea zwandani zwavho/A hu na muthu o tendelwaho u rwa muiwe muthu/dzhia vhutshilo ha muiwe muthu. √√ (2)

- 15.11 - Ndo vha ndi tshi nga humbela vhaiwe nga nne uri ri ye mulayoni hu vhe na khathululo ya mulandu.√
 - Ndo vha ndi tshi nga humbela thuso kha vhaiwe uri ri mu fare a dovhe vhuyedzedzwe kothoni.√
 - Ro vha ri tshi nga ya musanda ra humbela uri a pfuluswe.√
 - Ndo vha ndi tshi nga lindela mulayo u tshi dzhia vhukando.√

[Zwiraru fhedzi.]

(3)
[25]

KANA

MBUDZISO YA 16: MBUDZISO NDAPFU

MILOMO YA NUKALA – NP Nefefe

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2

Marangaphanda

Khudano ndi u hanedzana/fhambana ha mihumbulo vhukati ha vhabvumbudzwa kana mubvumbudzwa ene mune/u sa andana ha vhatambi nga mihumbulo, maipfi na nga zwiito zwavho. Kha ino dirama khudano i vhonelela vhukati ha Vho-Bukuta na vhañwe vhabvumbudzwa.

Mutumbu

- Khudano i simuwa vhukati ha Vho-Bukuta na Tsumbedzo musi vha tshi lwela nae u sa sheledza miri.
- Ri dovha ra pfa khudano vhukati ha Vho-Bukuta na Ntshengedzeni musi vha tshi khou mu kombetshedza u ita nae zwa vhudzekani.
- U fhambana ha Vho-Bukuta na Vho-Takalani zwo vhangwa nge Vho-Bukuta vha vha vha sa fari vhana u fana, vha dzulela u rwa na u sema Tsumbedzo ngeno Ntshengedzeni vha tshi mu fara sa gumba.
- Khudano vhukati ha Vho-Bukuta na thohoyatshikolo Vho-Raiwedzi nge Vho-Bukuta vha si tende mafhungo a Ntshengedzeni a u dzula o edela ngomu kilasini na u sa u ita mishumo ya tshikolo a tshi ambiwa nga hao.
- Vho-Bukuta vha fhambana na mulayo musi vha tshi farwa nga mapholisa kha milandu ye vha ita.

Magumo

Muniwali wa ino dirama o kona u bveledza khudano musi a tshi shumisa Vho-Bukuta kha u tutuwedza khudano vhukati havho na vhañwe vhabvumbudzwa. [25]

KANA**MBUDZISO YA 17: MBUDZISO PFUFHI****MILOMO YA NUKALA – NP Nefefe**

- 17.1 A tana lushaka lwa puloto thukhu. Nyambedzano yo livhiswa kha uri Ntshengedzeni a dzivhuluwe kha dandetande line a vha nalo la u tambudzwa hawe/Uri atsina a si ene e ethe, vhañwe sa ene vha khou amba, fhedzi ene ha tendi u bvisa tshiphiri.√√ (2)
- 17.2 Vho-Raiwedzi vho taniwa sa thohoyatshikolo ine ya vha na ndavha na vhana vhayo/vha a divha vhana vhavho/vha a dzhenelela kha thaidzo dza vhana vhavho uri vha dzi tandulule.√√ (2)
- 17.3 A khou sumbedza tshifhinga tsha zwino/musalauno hune a khou ri tanela matula ane a khou itwa nga vhokhotsi kha vhana vha vhasidzana, lune vhañwe vha fhedza vho amba tshiphiri nga u divha pfanelo dzavho. (2)

- 17.4 Aironi ya dirama i vhonala musu Muofhe a tshi khou talutshedza Ntshengedzeni nga ha muniwe musidzana we khotsi awe vha farwa vha tshi mu tambudza lwa vhudzekani, ngeno a sa zwi divhi uri na Ntshengedzeni u khou tambudzwa ngauralo nga khotsi awe ngeno riṇe vhavhali/vhataleli ri tshi zwi divha. √√ (2)
- 17.5 Vho-Bukuta vho tanwa sa liravhele vhukati ha tshitshavha line la si thonifhe pfanelo dza vhana na vhafumakadzi,√ ngeno Ntshengedzeni o imela zwipondwa zwinzhi zwi tambudzwaho shangoni ngeno zwo fhumula.√ (2)
- 17.6 Muhumbulo muhulwane ndi wa u eletshedza vhana vha vhasidzana uri arali vha tshi tambudzwa nga vhokhotsi avho lwa vhudzekani vha fanela u vhiga mulandu mapholisani√/Vhokhotsi vha tea u tutshela u tambudza vhana vhavho lwa vhudzekani ngauri vha do farwa nga mapholisa.√√ (3)
- 17.7 Mafhungo ane a khou ambiwa nga Muofhe a thusedza uri zwi tshi ya phanda hu vho wanala uri atsina na ene Ntshengedzeni o vha a tshi khou tambudzwa lwa vhudzekani nga khotsi awe Vho-Bukuta.√√ (2)
- 17.8 Muniwali o shumisa ndango ya tshiteidzhi nga ndila heyi a tshi itela u sumbedza uri Ntshengedzeni mafhungo ane a khou ambiwa a a mu vhaisa/humbudza zwine zwa khou itea khae.√√√ (3)
- 17.9 Nyambedzano na nyito zwi bvukulula uri Ntshengedzeni zwi a mu kwama ngauri na ene u na thaidzo ya u tshipiwa nga khotsi awe, zwino nyambedzano iyi i a mu dzikusa a humbula zwa murahu.√√ (2)
- 17.10 Hai.
A ku tangedzei ngauri vho vha tshi khou tambudza vhana vhavho na mufumakadzi wavho/Vhudifari havho phanda ha vhadededzi na thohoyatshikolo a vhu sumbedzi khotsi a re na vhudifhinduleli.√√ (2)
- 17.11 - Lushaka kha lu pfumbudzwe nga ha pfanelo dza vhatu. √
- Pfanelo dza vhana kha dzi vhe tshipida tsha pfunzo zwikoloni.
- Vhashumelavhapo kha vha ite khampheini dzo angalalaho u tsivhudza vhatu nga ha tshiguru hetshi. √
- Lushaka kha lu ime nga milenzhe lu ite mulevho wa u lwa na maravhele othe a pfukaho/kandekanyaho pfanelo dza vhana na vhafumakadzi√.

[Na zwiṇwe zwi pfalaho.]

(3)

[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C:

25

MARAGAGUTE:

80

KHETHEKANYO YA A: RUBRIKI YA U TOLA MAANEA A LITHERETSHA – MBUDZISO NDAPFU: VHURENDI [MARAGA: 10]

Khritheria	Vhukoni ha nthesa	Tshikili Tshone	Vhukoni ha vhukati/ho linganelaho/vhu fushaho	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWI RE NGOMU Tsenguluso ya thoho Tshidziki tsha mafhungo/u khwathisedza nga vhubanzi na kupfeselele kwa tshibveledzwa MARAGA 7	8–10 - Tsenguluso yo nwelelaho ya thoho - Mbuno dzo angalalaho dzi gobolaho; hu na khwathisedzo yo dziaho u bva kha tshirendo - U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa linwalwa (vhurendi) na tshirendo	6–7 - U sumbedza u pfesesa na u sengulusa thoho nga ndila yone - Phindulo ndi yo faredzaho - zwidodombedzwa zwi khagala - Mbuno dzi pfadzaho dzo nekedzwa, naho dziinwe dzadzo dzi songo tou tikedzwa u swika henefho - U pfesesa ha lushaka lwa linwalwa (vhurendi) na tshirendo	4–5 - Tsenguluso i fushaho/linganelaho ya thoho - Hu na dziinwe mbuno dzavhuḍi dzi tikedzaho thoho - Naho dziinwe dza mbuno dzo tikedzwa, hu ḍi vha na vhubanzi vhu sa tendiseiho - U pfesesa ha mutheo ha lushaka lwa linwalwa (vhurendi) na tshirendo	2–3 - Tsenguluso ya thoho i sa fushi - Hu na tshaedzo khulwane ya mbuno dzi tikedzaho thoho - Kupfeselele kwa fhasi kwa lushaka lwa linwalwa (vhurendi) na tshirendo	0–1 - A hu na u pfeseswa ha thoho - A hu na thikhedzo u bva kha tshirendo - Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa linwalwa (vhurendi) na tshirendo
TSHIVHUMBEO NA LUAMBO Tshivhumbeo, thevhekano i pfadzaho na kunekedzelwe kwa mafhungo Luambo, thouni na tshitaila zwo shumiswaho kha maanea/phindulo ndapfu MARAGA 3	- Tshivhumbeo tsho lunzhedzanaho tshotho - Mbuno dzo lundwa tshidele nahone dza bveledzwa zwi khagala tshotho - Luambo, tshitaela, na thouni zwo vhibva, zwi a tokonya, nahone zwo lulama - A hu na vhukhakhi vhu vhonealaho ha girama, mupeleto na zwiga zwa u vhalala	- Tshivhumbeo tshi re khagala na mbuno dzi tevhelelanaho lu pfadzaho - Thevhekano ya mbuno i a pfadza - Luambo, thouni na tshitaela vhubanzi zwo lulama	- Hu ḍi vha na vhubanzi vhukhakhi ha tshivhumbeo - Maanea/Phindulo i shaedza thevhekano yo fhateaho ya kupfeselele na ndunzhendunzhe - Luambo lwo faredza vhukhakhi vhu si gathi, thouni na tshitaela hunzhi zwo tea	- Tshivhumbeo tsho pulaniwa lwo khakheaho - Mbuno a dzo ngo dzudzanywa lu pfadzaho - Vhukhakhi ha luambo vhu khagala - Thouni na tshitaila a zwo ngo tea	- Tshivhumbeo tsho khakheaho tshotho - Vhukhakhi vhubanzi ha luambo na tshitaila
MARAGANYANGAREDZI	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1

KHETHEKANYO YA B NA C: RUBRIKI YA U TOLA/MAKA MAANEA A LITHERETSHA – PHINDULO NDAPFU: NGANEA NA DIRAMA NA FOLOKULO
[MARAGA: 25]

Khritheria	Vhukoni ha nthesa	Tshikili tshone	Vhukoni ha vhukati/ho linganelaho/vhu fushaho	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWIRE NGOMU	12–15	9–11	6–8	4–5	0–3
Tsenguluso ya thoho Tshidziki tsha mafhungo/u khwathisedza nga vhubanzi na kupfeselele kwa tshibveledzwa MARAGA 15	- Phindulo ya mathakhethakheni/nthesa: 14–15 Phindulo ya mathakheni/ntha: 12–13 - Tsenguluso yo nwelelaho ya thoho - Mbuno dzo angalalaho dzi gobolaho; hu na khwathisedzo yo dziaho u bva kha tshibveledzwa - U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa linwalwa na tshibveledzwa	- U sumbedza u pfesesa na u senguluso thoho nga ndila yone - Phindulo ndi yo faredzaho zwidodombedzwa zwi khagala - Mbuno dziinwe dzi pfadzaho dzo nekedzwa, naho dziinwe dzadzo dzi songo tou tikedzwa u swika heneffho - Hu na vhubanzi ha u pfesesa lushaka lwa linwalwa na tshibveledzwa	- U pfesesa thoho lwo linganelaho/hu songo godombelaho; a si zwothe zwitalusi zwo dodombedzwa - Hu na dziinwe mbuno dzi tikedzaho thoho - Mariwe makumedzwa o tikedzwa, fhedzi vhubanzi a vhu tendisei tshifhinga tshothe - U pfesesa linwalo na tshibveledzwa hu songo fhelelaho	- U pfesesa thoho lwa u tou phuphuledza; a hu tou vha na zwiinwe zwitalusi zwo senguluswaho nga vhubalo - Mbuno thukhu dzi tikedza thoho - Makumedzwa a tshimbilelanaho ndi matukutuku - U pfesesa hutuku ha linwalwa na tshibveledzwa	- U pfesesa hutukutuku ha thoho - Ndingedzo yo rembedaho/i songo khwathaho ya u fhindula mbudzo - Makumedzwa ha tendisei na kathihi - Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa linwalwa kana tshibveledzwa
TSHIVHUMBEO NA LUAMBO	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
Tshivhumbeo, thevhekano i pfadzaho na kunekedzelwe kwa mafhungo Luambo, thouni na tshitaila zwo shumiswaho kha maanea/phindulo ndapfu MARAGA 10	- Tshivhumbeo tsho lunzhedzana tshothe - Marangaphanda na magumo ndi zwa nthesa - Makumedzwa o vhekanywa zwavhudi nahone a bveledzwa zwi khagala - Luambo, tshitaela, na thouni zwo vhibva, zwi a tokonya, nahone zwo lulama	- Tshivhumbeo tshi re khagala na makumedzwa a tevhelelanaho lu pfadzaho - Marangaphanda na magumo na dziinwe phara zwo dzudzanywa nga ndila yo faranaho - U tevhekana hu pfadzaho ha makumedzwa - Luambo, thouni na tshitaela hunzhi zwo lulama	- Hu na vhuinwe vhubanzi ha tshivhumbeo - U pfadza na ndunzhendunzhe zwi di vha hone, fhedzi zwo faredza vhu khakhi - Hu na vhu khakhi vhu vhone lwa luambo; thouni na tshitaila hunzhi zwo tea - Phara hunzhi dzo lulama	- Tshivhumbeo tsho pulaniwa nga ndila yo khakheaho - Makumedzwa ho ngo vhekanywa nga ndila i pfadzaho - Vhu khakhi ha luambo vhu khagala - Thouni na tshitaela a zwo ngo tea - Phara dzo khakhea	- U shaea ha tshivhumbeo tsho pulaniwaho zwi khakhisa thevhekano ya likumedzwa - Vhu khakhi ha luambo na tshitaila zwi itisa uri phindulo iyi i kundelwe u swikelela - Thouni na tshitaela a zwo ngo tea - Phara dzo khakhea
MARAGANYANGAREDZI	20–25	15–19	10–14	5–9	0–4

Vhune ha khandiso iyi ho vhaledzwa